

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника **Сімутіної Яни Володимирівни** на дисертацію **Рим Олени Михайлівни «Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права України»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення

Актуальність теми дослідження не викликає сумніву та обумовлюється передусім курсом на європейську інтеграцію, обраним нашою державою, і закріпленим у преамбулі Конституції України. У зв'язку з цим, впровадження нових, відповідних євроінтеграційним прагненням держави механізмів правового регулювання трудових відносин, зумовлює потребу перегляду усталених в Україні підходів як теоретичного, так і практичного спрямування.

Не дивлячись на неабияку увагу українських та зарубіжних вчених до вивчення теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із адаптацією трудового законодавства України до законодавства ЄС, у науці й досі залишаються дискусійними чимало теоретичних питань, які стосуються поняття та структури трудового права ЄС, його основних засад та джерел, окремих аспектів індивідуального та колективного трудового права ЄС. Так, ґрунтовного аналізу потребує правове регулювання трудових відносин комунітарними (наднаціональними) нормами. Зважаючи на стрімке поширення нестандартних форм зайнятості, відповідно до сучасних реалій необхідно оновлювати підходи до визначення основних категорій трудового права, ознак трудових правовідносин, їх змісту та суб'єктів, механізмів захисту трудових прав найманих працівників. З огляду на це, трудове право України потребує переосмислення з урахуванням специфіки сучасного правового забезпечення відносин зайнятості й праці як в Європейському Союзі в цілому, так і в окремих державах-членах ЄС. У зв'язку з цим, розробка концепції трудового права Європейського Союзу та дослідження способів його впливу на трудове право України, вимагає застосування

аргументованих і науково виважених підходів, що й визначає наукову і практичну цінність обраної теми дисертаційної роботи.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що дисертація О.М. Рим є першим в Україні монографічним науковим дослідженням теорії трудового права ЄС та способів його впливу на розвиток трудового права України. У процесі дослідження дисертанткою розроблено, сформульовано й подано на захист ряд самостійних висновків, положень і пропозицій, які є новими або мають елементи новизни і становлять теоретичний і практичний інтерес для розвитку трудового права. Серед положень наукової новизни, що сформульовані вперше, варто відзначити, зокрема,

- підхід до розгляду трудового права ЄС як системи норм у вузькому (комунітарне (наднаціональне) право, що об'єднує норми-принципи, ухвалені в межах компетенції органів управління ЄС) та широкому (трудове право ЄС, що формується за рахунок поєднання норм комунітарного права та норм трудового права відповідної держави-члена) значеннях (с. 30-31 дис.);

- обґрунтування, що гармонізація правового регулювання трудових відносин на теренах ЄС зумовлена необхідністю запобігти нечесним економічним перевагам, що можуть бути наслідком неоднакових стандартів соціального захисту працівників у державах-членах, та має на меті забезпечити цілісне й однотипне правове регулювання відповідних відносин, не позбавляючи при цьому держав-членів права вибору найбільш оптимальної моделі правового регулювання;

- визначення зовнішніх та внутрішніх чинників формування трудового права ЄС, де роль зовнішнього виконує міжнародне трудове право, а внутрішніми є активна соціальна політика та правотворча діяльність спільноти, трудове право держав-членів, що ґрунтується на принципі верховенства права ЄС, а також акти соціальних партнерів та практика Суду Європейського Союзу;

- висновок щодо впливу комунітарного трудового права на розвиток трудового права України як через ухвалення національними суб'єктами правотворчості актів у межах адаптації трудового законодавства до вимог ЄС, так і через проникнення у доктрину трудового права України основних концептуальних підходів наднаціонального правового забезпечення трудових відносин, та інші, не менш цікаві, авторські положення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, інтегрованістю авторських положень та висновків у систему наукових знань сучасної науки трудового права. Комплексне використання основних методів наукового пізнання дозволило всебічно проаналізувати трудове законодавство ЄС та практику його застосування з метою виявлення і пояснення розвитку правового регулювання працевлаштування в ЄС за трудовим договором та змін динаміки на європейському ринку праці, з'ясувати місце трудового права ЄС у системі права Європейського Союзу тощо.

Наукове дослідження О.М. Рим характеризується узагальненням та критичним аналізом значної кількості праць українських та зарубіжних вчених, присвячених вивченню проблем трудового права ЄС, адаптації національного трудового законодавства до правил регулювання відносин у сфері зайнятості й праці в Європейському Союзі.

Особлива цінність цієї дисертації, про що варто наголосити окремо, полягає у ґрунтовному аналізі прецедентної практики Суду ЄС. Зокрема, авторкою знайдено та використано для досягнення поставлених дослідницьких завдань більше 170 різноманітних рішень Суду ЄС, за допомогою яких їй вдалося суттєво доповнити теоретичний і нормативний базис свого дослідження, а також сформулювати власні науково-обґрунтовані висновки. При цьому слід підкреслити полемічність викладу матеріалу, зваженість і обґрунтованість власної позиції. Авторка належним чином аргументує свої судження, пов'язує загальнотеоретичні проблеми з конкретним емпіричним матеріалом. Стиль викладення матеріалу в дисертації – науковий, виважений і чіткий, мова – доступна, зрозуміла.

Мета та завдання, чітко і послідовно визначені у вступі, досягнуті в результаті проведеного дослідження. Структурні частини тексту за обсягом, змістом і глибиною аналізу збалансовані, що свідчить про належне вивчення усіх питань, що складають зміст дисертаційної роботи.

Таким чином, необхідна теоретична база й аналітична частина дослідження, використання дисертанткою надзвичайно великої кількості джерел, ретельний аналіз різних існуючих у науковій літературі поглядів, точність відтворення тих чи інших суджень, їх критичне осмислення, використання різних дослідницьких прийомів і методів – все це надає роботі повноти, а зробленим висновкам і пропозиціям, які можуть претендувати на новизну, – обґрунтованості, достовірності й зваженості.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертаційна робота О.М. Рим викладена українською мовою на 507 сторінках, з яких обсяг основного тексту – 349 сторінок, і складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять дев'ятнадцять підрозділів, висновків і списку використаних джерел (1 040 найменувань).

Органічне поєднання теоретичних і практичних проблем, що становлять предмет цього дослідження, простежується по всьому змісту роботи. До прикладу, дисертантка не тільки розкриває теоретичні проблеми способів впливу комунітарного трудового права на розвиток трудового права України, але й визначає шляхи їх вирішення. На підставі проведеного аналізу стану виконання зобов'язань України перед Європейським Союзом, у роботі вказано акти, які вже оновлено за європейським зразком, наголошено на тих, які не потребують узгодження, бо закріплюють вищі трудові стандарти, а також виокремлено ті, що потребують суттєвого доопрацювання.

Серед положень та висновків, що заслуговують на особливу увагу, варто відзначити наступні. Значний інтерес викликають розглянуті в роботі правові засади взаємодії Європейського Союзу та Міжнародної організації праці, на підставі якого сформульований висновок про співвідношення норм конвенцій МОП та актів ЄС (с. 58-60 дис.).

Позитивною рисою також є те, що дисертантка значну увагу приділяє аналізу змісту та сфери дії Хартії основоположних прав ЄС, положення якої визначають основу правового забезпечення трудових прав на рівні Союзу (с. 126-129), а також з'ясуванню місця і ролі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у системі джерел трудового права ЄС.

Підтримуємо позицію авторки про те, що роль Суду ЄС у гарантуванні трудових прав співмірна фактично діяльності інших органів та інституцій ЄС, які є суб'єктами нормотворення. Рішення Суду ЄС, які ухвалені у межах

преюдиційної процедури, зберігають нормативні властивості поза тією ж справою, для вирішення якої вони були постановлені, а отже є самостійними джерелами трудового права, формуючи тим самим прецедентне право Союзу (с. 368 дис.).

У роботі проаналізовано особливості правового забезпечення деяких видів індивідуальних трудових правовідносин. Зокрема, заслуговують на увагу сформульовано авторкою висновки про поняття трудової мобільності, суб'єктів права на вільне пересування з метою працевлаштування, працевлаштування в ЄС за трудовим договором, захист персональних даних працівників, наднаціональні правила регулювання робочого часу і часу відпочинку, оплати праці та охорони праці. Поділяємо позицію дисертантки щодо забезпечення правового регулювання довготривалої трудової мобільності у межах свободи вільного пересування працівників, натомість опосередкування відрядження працівників для виконання робіт чи надання послуг їхнім роботодавцем у межах держав-членів ЄС комунітарними правилами, ухваленими у контексті реалізації свободи надання послуг (с. 173-174).

Зважаючи на нещодавні новації у трудовому законодавстві України у питаннях регламентації дистанційної праці, вагомого значення для його подальшого удосконалення набувають розглянуті в роботі питання захисту персональних даних працівників, які працюють віддалено, та правила використання інформації, що отримана завдяки автоматизованим системам спостереження на робочому місці. Варто підтримати пропозиції авторки про розробку та впровадження механізмів моніторингу робочого часу, який віддалений працівник фактично використовує для виконання трудових обов'язків, з метою ефективного забезпечення для нього часу на відпочинок (с. 231 дис.). Погоджуємось з дослідницею, що в сучасних умовах цифровізації існує об'єктивна потреба збалансування робочого часу для забезпечення належного приватного життя працівників завдяки поступовому переходу від дихотомії робочого часу та часу відпочинку до більш складних моделей використання цих правових категорій (с. 255 дис.).

Цілком поділяємо позицію дисертантки про те, що «перш ніж узгоджувати наше правове регулювання зі стандартами ЄС, останні треба досконало вивчити, а також провести якісний моніторинг чинних в Україні

релевантних правових актів. І лише після цього напрацьовувати проекти щодо внесення змін у національне законодавство. Складність ситуації України полягає у тому, що упродовж шести років з часу підписання Угоди про асоціацію у повному обсязі усі ці процеси відбувалися вкрай розрізнено одне від одного. Тепер же ми мусимо об'єднати напрацювання учених-європейців та учених-трудоників для поступового досягнення сумісності чинного та майбутнього трудового законодавства зі соціальним асquis ЄС». (с. 349 дис.). У роботі містяться й інші слушні положення, висновки та пропозиції, що заслуговують на увагу.

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях та авторефераті. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані у дисертації, повною мірою висвітлені в 73 наукових працях, серед них: одна індивідуальна та дві колективні монографії, 25 статей у фахових виданнях, 7 із них – у наукових виданнях іноземних держав, а також у 45 тезах доповідей на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, що свідчить про достатнє оприлюднення та впровадження наукових здобутків дисертантки. Основні положення, висновки і рекомендації, що містяться у дисертації, належним чином відображені в авторефераті.

Наукову і практичну цінність дисертації підтверджує можливість застосування її результатів: у науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження теоретичних та практичних питань теорії трудових правовідносин, доктрини трудового права ЄС та практики його застосування, зокрема, з'ясування суб'єктного складу трудових відносин, під час процедури встановлення юридичних фактів, працевлаштування за трудовим договором тощо; у правотворчій діяльності – запропоновані рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання відносин реалізації особою права на працю можуть бути використані під час кодифікації галузевого законодавства.

Матеріали дисертації можуть застосовуватися у навчальному процесі для вивчення курсів «Трудове право», «Трудове право ЄС», «Порівняльне трудове право», а також можуть використовуватися для написання підручників і навчальних посібників із відповідних курсів та спецкурсів, довідкової та методичної літератури тощо.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, не викликає сумнівів. Дослідження містить

наукові положення, теоретичне узагальнення й нове вирішення наукових проблем, пов'язаних із особливостями правового регулювання трудових відносин на рівні ЄС та визначення перспектив подальшого вдосконалення механізму правового регулювання трудових відносин в Україні.

Водночас дисертаційна робота О.М. Рим не позбавлена деяких **недостатньо аргументованих та суперечливих тверджень, а також висновків, що вимагають додаткових пояснень:**

1. Виходячи з назви дисертаційного дослідження та окресленої дисертанткою мети, а саме – розробка та обґрунтування *концепції трудового права Європейського Союзу*, дещо звужено, на нашу думку, виглядає формулювання авторкою предмета дослідження в частині «теоретичних та практичних закономірностей розвитку правової регламентації *трудових відносин* на рівні ЄС...», адже, наприклад, відносини з працевлаштування та соціального діалогу, які досліджуються в другому й третьому розділах дисертації, відносять до *відносин, що тісно пов'язані з трудовими*. При цьому, варто наголосити, що назви й зміст розділів, присвячених становленню та формуванню трудового права ЄС (розділ 1), питанням індивідуального і колективного трудового права ЄС (розділи 2, 3) охоплюються межами назви дисертації та цілком відповідають поставленій меті дослідження.

2. З огляду на вищевказане, а також на те, що у першому розділі роботи детально розкриваються лише поняття, основні засади та джерела трудового права ЄС, під час захисту хотілося б також почути, як авторка розуміє предмет трудового права ЄС, який у дисертації згадується лише в контексті його визначення іншими дослідниками. Зокрема, виникає питання, як саме дисертанткою удосконалені «*доктринальні напрацювання щодо предмета трудового права ЄС, який комплексно поєднує індивідуальні та колективні трудові відносини, що об'єктивно існують у сфері забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості*» (с. 33 дис.)? Крім того, на нашу думку, у першому розділі варто було б приділити увагу й методу правового регулювання трудового права ЄС, визначити його особливості.

3. Одним із завдань для досягнення мети дослідження в дисертації зазначено «*виокремити правові ознаки, що формують наукові поняття та нормативні конструкції соціального діалогу на рівні ЄС*». Проте, ні у

підрозділі 3.2, присвяченому питанням соціального діалогу на рівні ЄС, ні у висновках, вказані правові ознаки чітко не розкриті.

4. З огляду на зобов'язання України за Угодою про асоціацію, ухвалення ряду нормативно-правових актів щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а також наявність численних наукових розвідок у цій сфері, потребує додаткової аргументації включення до наукової новизни десятого положення, в якому зазначено, що *«вперше аргументовано важливість наближення вітчизняного правового регулювання трудових відносин до соціального acquis Союзу»*.

5. На стор. 31 роботи дисертантка зазначає: *«за своєю юридичною природою трудове право ЄС є відмінним від міжнародного трудового права. Останнє, та його складова – європейське трудове право, належать до сфери міжнародного публічного права. Вони існують рівночасно та автономно, а тому розглядати ці дві правові системи як частину і ціле немає об'єктивних підстав»*. По-перше, на нашу думку, наведене формулювання містить внутрішню логічну суперечність. Наполягаючи на тому, що трудове право ЄС є відмінним від міжнародного трудового права, і розглядати їх як частину і ціле немає об'єктивних підстав, і тут же пише, що європейське трудове право є його складовою, і вони належать до сфери міжнародного публічного права. По-друге, доволі дискусійним видається твердження про *автономність існування міжнародного трудового права і трудового права ЄС*. Зокрема, воно дещо йде врозріз з наведеним дисертанткою визначенням принципів трудового права ЄС як *«засадничих ідей його формування, розвитку та функціонування, що виражають суть євроінтеграційних процесів, які базуються на вимогах природного права, відображених у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Європейській соціальній хартії (переглянутій), Хартії основоположних прав ЄС, а також у прецедентному праві Суду ЄС та ЄСПЛ»*.

6. У розвиток попередньої дискусії буде доречним під час захисту уточнити бачення дисертантки ролі й місця в системі джерел трудового права ЄС міжнародних договорів, укладених в рамках Ради Європи, зокрема Європейської соціальної хартії (переглянутої), яка вважається соціальною

конституцією Європи, особливо враховуючи той факт, що в деяких актах ЄС містяться прямі посилання на акти Ради Європи.

Однак, наведені спірні положення та деякі недоліки дисертації не знижують загального високого рівня цієї наукової праці.

Загальний висновок

Дисертаційна робота «Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права України», підготовлена О.М. Рим, є першим комплексним науковим дослідженням теорії трудового права ЄС та способів його впливу на розвиток трудового права України.

Дисертація оформлена відповідно до вимог, які пред'являються Міністерством освіти і науки України до такого роду робіт. Теоретичні результати й наукові положення, які містяться в даній дисертації, характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий внесок її авторки у розвиток науки трудового права. Тема і зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення.

Дисертаційне дослідження О.М. Рим «Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права України» є самостійним завершеним, науковим доробком, містить нові теоретичні положення та висновки, наукові узагальнення та практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують актуальну для сучасної правової науки проблему, та відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (з наступними змінами й доповненнями), а її авторка – Рим Олена Михайлівна – заслугоує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення.

Офіційний опонент:

провідний науковий співробітник
відділу проблем цивільного, трудового та
підприємницького права Інституту держави і
права імені В.М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Я.В. Сімутіна

